

(המנדט עמנו 9)

שכן הליכוד, המחל את המאבקים הפנימיים, הוא תמיד לטובת השיכבה העליונה, זו ממשכבה בעסקיה, כשהיא משוחררת מתביעות הבאים אחריהם בתור, לא רק ספסרי-מלחמה, השורצים והמתנפחים בכל מלחמה, מתעשרים כאשר שופכת החברה את אוצרותיה לתוך יאצת הרעבתנות של מדורת הקבר. העילית החברתית כולה יוצאת נשכרת.

גם זהו הסיפור של תשל"א.

כאשר מתרחקת הסכנה, נחלש אינסטינקט הליכוד הפנימי, אך הנהגים ממנו, המפיקים ממנו טובת הנאה, משתדלים תמיד להחזיקו בחיים באופן מלאכותי, במצב כזה הופך הליכוד הקיצוני מצורחיים אינסטינקטיבי לסיס מה תועלתית, המאבדת את כוחה במהירות.

נזרים בעלי צבע כהה

ל שנה יוצרת מושגים חדשים, שמות ומילים, שלא היו ידועים בראשיתה. אחד המושגים המובהקים ביר תר של תשל"א היה השם "פנתרים שחורים". אילו היה נערך בראש השנה תשל"א מישאל בנוסח: "מה זה פנתרים שחורים?" היתה התוצאה עשויה להיות בערך כך: 54% — "מין חיות"; 12% — "נמרים בעלי צבע עור כהה"; 15% — "אירגון קיצוני של כושים בארצות-הברית"; 19% — "לא יודע". בסוף תשל"א היו בודאי 90% מאזרחי ישראל משיבים

עלידי קודמיהם. הם הגיעו מארצות בלתי-מפותחות, לא הביאו עימם את הכישורים הדרושה לחברה תעשייתית מודרנית, ומחמירים את מצבם ביילודה מופרזת. אולם הם הסבירו זאת לסטודנטים שרוכס המכריע, היו, כמוהם, "אשכנזים". זהו המצב שהוליד בתשל"א את הפנתרים השחורים.

הם לא נחמדים

יש לא המציא אותם. אנשי מצפן ושי"ח דחפו אותם. סטודנטים אמריקאיים, שחיפשו כאן עיסוקים שהתרגלו להם, עודדו אותם. עסקנים עתיים פוטיטי רגל ניצלו אותם. דמאגוגים מכל הסוגים ניסו להשתמש בהם.

אבל התופעה כולה היתה ספונטאנית. קומץ הצעירים, שהתארגנו כלאחר יד ושאימצו לעצמם במיקרה את השם המפוצץ, לא שלטו במאורעות אף לרגע. מניעיהם היו מעורפלים. כמו בכל תנועה ספונטאנית מסוג זה, בלטה בה הערובייה בין אמיתי ומוזיף, יפה ומגוחך, חזק ועלוב.

לא היה בה גבוה ברור בין מרד פוסיאלי ובין התקוממות גזענית, בין חתייה לשינוי פני החברה ובין הסתה נגד "האכרמוביצי"ם". הפנתרים עצמם לא היו מסוגלים, מן הסתם, להבדיל בין שני הקווים.

הם שיתפו פעולה עם המשטרה, והתגרו בה. הם ערכו שביתה כדי להשיג פגישה עם גולדה מאיר (שטבעה, בעיקבות פגישה זו, את פסוק השנה: "הם לא נחמדים").

השביתות של תשל"א לא היוו תנועה אחת. הן התחלקו לשתי תנועות שונות. כי השו"ב תיב, למרות שהיו כולם שכירים, היו שייכים לשתי שכבות שונות לגמרי. ממילא היו גם מגמותיהן שונות.

גל אחד של שביתות בא מתחתית ציבור העובדים. הדרורים, עובדי המשק של בתי-החולים, וחבריהם הם בתחתית הסולם. צופי הטלוויזיה ראו את פניהם המיור אשות, ונדהמו לשמוע כי יש בארץ עובדים, בעלי משפחות גדולות, המביאים הביתה, אחרי 26 ימי-עבודה מפי רכים, שכר-רעב של 400-500 לירות נטו.

שיכבה זו מצליחה להתקיים בדוחק, באמצעות עביר דות נוספות ומאמץ משפחתי, בקירבת קו העוני — אך מעליו. היא נמצאה שלב אחד מעל שיכבת האביונים — אך, כמו האביונים עצמם, חיתה באווירה של חוסר-תוחלת. כי גם היא מורשה את צרותיה לצאצאיה.

בנו של פועלי-ניקיון בבתי-החולים אינו הו"פך לרופא-ימנתה — כי מנקודת-זינוק זו מירודף המיכשולים הוא חסרי-סיכויים.

המרד של העילית

ש ונה לגמרי היה גליה-שביתות השני. אם הראשון בא מן התחתית, בא השני מן התיקרה של ציבור השכירים. השתתפו בו אנשי-מקצוע מעולים, כמו פועלי-הנמל ועובדי-המשמרת של חברת-החשמל, משכילים מדופלמים כמו מורי-התיכון והרופאים הממשלתיים.

מרידותם של אלה היתה מסוג אחר לגמרי. הם לא רעבו. הם יכלו לשלוח את בניהם ל"תיכון ולאוניברסיטה, אם כי בקושי ותוך קר"בנות. הם היו ברירות משוהם, המצוידות במטוויזיה.

הם לא לחמו על פרוסת-לחם. הם לחמו על מקומם בחברה. הם התנגדו לשינוי שחל — לא מפני שירדו בסולם, אלא מפני שאחרים עלו בו במהירות מעל לראשם.

הם לא הסתכלו למטה ונוכחו לדעת כי התיקרה לריצפה. הם הסתכלו למעלה וראו שהתיקרה הולכת ומתרוממת, הולכת ומתרחקת מהם.

שיכבה זו היתה משופעת כוח. כל שביתה שלה שיתקה חלקים גדולים של המשק או של המנגנון הציבורי. הממשלה לחמה בפנתרים באמצעות אלות-המישטרה, ואותה שעה הקציבה כמה מיליוני לירות כדי לשכך את המרידות הקיצוניות ביותר. היא לחמה בגל השביתות של עובדי-התחתית עלידי צווייריתוק ובתי-משפט צבאיים. היא ניסתה להתגבר על גל השביתות של עובדי-העילית עלידי הטבות מינימליות, מעל או מתחת לשולחן. כמו כל שלטון, ניסתה לפגוע את הקמים עליה — לסכסך בין "מיעוטי יכולת" ובין "קבוצות לחץ", בין בלתי-מבוססים ומבוססים, תוך שימוש באמצעי-התקשורת אדירי-העוצמה.

אולם נסיונות אלה הצליחו רק באופן חלקי. קי. הרופאים, פועלי-הניקיון והעבריינים הצעירי ריב בשכונות לא התאחדו לתנועה אחת. אבל דבר אחד, לפחות, איחד אותם: כולם הסתכלו בעינים גובר והולך על המעמד החדש, שהשתלט בארץ.

מיליונרים ומנהלים

עמד זה לא נולד בתשל"א. הוא גם לא נולד בארבע שנותיה של מלחמת שתי-הימים. הוא קם יחד עם המדינה עצמה, התבצר בה מראשיתה. אולם רק בשנים שאחרי יוני 1967 הגיע לתנופה חברתית-כלכלית מירבית.

עם קום המדינה, היו בה קומץ של מיליונרים. אפשר היה לספרם באצבעות. היו בה כמה מאות משפחות עשירות, שהביאו את הונן מחו"ל, או צברוהו באיטיות בימי התורכים והאנגלים. הצטרפו אליהן מתעשרי מלחמת-העולם השנייה, שעשו עסקים — לא תמיד כשרים — עם הצבא הבריטי.

בתשל"א, בעבור 23 שנה, היו בארץ אלפי מיליונרים של ל"י, ומאות מיליונרים של דולרים.

אחד המראות המרגיזים ביותר של תשל"א נראה ב"מלון שרתון בתל-אביב, כאשר שתי משפחות של יהודים-מנים ערכו לצאצאיהם חתונה שעלתה מאה אלף לירות. מאורעות קצת פחות נוצצים הפכו זה מכבר לשיגרה.

אבל המיליונרים היו רק חלק קטן ועליון של המעמד החדש. המעמד עצמו היה הרבה יותר גדול. לא היתה זאת אריסטוקרטיה של רכוש, אלא של מעמד.

הכנסותיה לא באו לה מריבית על הון, או מרווחים על עסקים. לרבים מאנשיה לא היו הכנסות בכלל. מעמדם המיוחד איפשר להם לחיות בלי הכנסות — במשכורת זעומה, שהיתה בבחינת דמי-כיס.

היו אלה מנהלי מיפעלים — פרטיים, הסדרותיים וממשלתיים — שאכלו, גרו, החזיקו מכוניות-פאר ונהגים, טלפונים ומכשירים, נסעו תכופות לחו"ל, העסיקו פילג-

הפגנת הפנתרים השחורים בירושלים: כרזת המריבה

ותיארו אותה בפלאקאטים כמיפצלת. הם יצאו לעיריות פיתוח, כאורח-יכבוד של השלטונות, כדי להביט בשי"כונים ריקים, ואיימו לשלוח משלחות-מחאה לארצות-הברית. הם הלכו שולל אחרי עושי-צרות מקצועיים וכלתרים חסרי-מצפון — וגינו אותם למחרת היום. הם ביקשו וקיבלו מעיריית ירושלים מועדון עם שולחנות ביליארד, והכריזו שהם יורדים למחתרת. המהוה שינה את סיגנונו מדי יום — מטראגדיה לקומדיה, וחזרה.

בסוף תשל"א לא היה ברור אם ייעלמו יחד עם השנה שהולידה אותם, או לאו. אך דבר אחד היה בטוח לחלוטין: הבעייה שהולידה את הפנתרים לא תיעלם, אלא תחריף ותגבר.

הצירוף של קיום שיכבת-אביונים ובין תחוי שה של קיפוח ערתי-זעוני, ההתחברות של עוני וצבע-עור — יוצרת חומרי-נפץ העלול לפכן את עתיד המדינה הזאומי הישראלי וי"תר מכל פגזו של אויב חיצוני.

המרד של התחתית

ולם עצם תופעת הפנתרים השחורים היתה גילוי של חולשה מעמדית. שיכבת האביונים מצאה ביטוי נוקב בקבוצת-הצעירים שבה, ופורקן בהפגנות סוערות אך קטנות. מפני שלא היה בכוחה, בתשל"א, להביע את מחאתה בדרכים יעילות יותר. לאביונים אין הנהגה, אין אירגון ואין גשק-מאבק.

שונה היתה התופעה הסוציאליה הגדולה השניה של תשל"א: תנועת השביתות של ה"שכירים.

כימעט כל השביתות האלה היו דומות, מפני שפרצו במה שנקרא "שרותים", מושג זה הוא מופשט ומטעה, כי הוא כולל פועלי-נמל מיוזעים ומורים בעלי-עניבות בגימנסיה; דוורים ופועלי-ניקיון ורופאים. העובדה שהשביתות הגדולות פרצו ב"שרותים", לא היתה מיקרית, והיא נובעת מבינה הכלכלה הישראלית. אך מכנה משותף זה היה פחות חשוב מן המכנים המפרידים.

תשובה אחרת: הפנתרים השחורים הם אירגון של בני עדות-המזרח, העורך הפגנות.

מישאל שנערך בסוף השנה אכן גילה שאותם 90% מחולקים באופן קיצוני ביחסם לתופעה זו. כמחציתם מתייחסים אליה באהדה בלתי-מסוייגת. יש הסבורים כי עוררו בעייה חשובה, אך שהם עצמם הם קבוצה בלתי-חשובה ו/או בלתי-אחראית. יש המתייחסים אליהם באיי-בה גלוייה או נסתרת, ולא פעם בתוספת נימה של גזענות. אך רק ישראלים מעטים יכלו להכחיש כי סוף השנה שנתגלתה לעיניהם בעייה, שאת חומריתה לא ידעו — או לא רצו לדעת — קר דם לכן.

עד כה התסארו הישראלים באונוי זרים וכאונוי עצי-מם שהם חיים בחברה חדשה, שאין בה הבדלי-מעמדות נוקבים, שאין בה עוני אמיתי — אם כי יש בה, כמוכן, הבדלים ברמת ההכנסות, רבים טענו, בקוליקולות, שהי פער הזה קטן מדי — שריד מתקופה שבה היתה פועלת-נקיון כהודסה מקבלת שכר גבוה יותר מאשר רופא. בתשל"א נתגלה לפתע, שמיציאות זו הפכה מוזמן לאגדה — וכי מתחת למעטה האגדה התפתחה מציאות לגמרי אחרת.

אמנם, בישראל אין מתים רעב, אך בישראל יש מאות אלפי נפשות החיות בגבול הרעב — משפחות הנאלצות לוותר על בשר כדי לקנות לחם, החיות בצפי-פות בלתי-אנושית, שבניהן אינם יכולים אף לחלום על דירה ומכונית. מאחורי מושגים עדינים שהומצאו במשרדים ממוגני-אוויר, כגון "מיעוטי יכולת" ו"ברוכות ילדים", הסתתרה מציאות של עוני מחפיר.

שיכבה זו אינה זהה לגמרי עם קבוצת-מוצא מסויי-מות. יש בארץ יוצאי-עיראק עשירים קורחה, ויש בה יוצאי-פולין אביונים. אולם עובדה פשוטה היא שרוב רובם של העניים הם יוצאי-המזרח, שרוב רובו של המעמד העליון מורכב מיוצאי-המערב. (עצם מהותם של מושגים אלה היא סובייקטיבית, לא אובייקטיבית. מארוקן שוכנת הרחק ממערב לישראל, ושמה הערבי הוא "אל-מע'רב", קיוב, עיר מולדתה של גולדה מאיר, שוכנת כמעט בדיוק מצפון לתל-אביב. מוסקבה שוכנת ממזרח לירושלים.)

הסוציולוגים, באולמות האוניברסיטה, יכלו להסביר בנקל את סיבת הקשר בין מוצא לבין מצב חברתי. רוב יוצאי-המזרח באו לארץ אחרי שרוב העמדות נתפסו